

UPUTSTVO

ZA VASPITNO-OBRAZOVNI RAD U KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA OSNOVNOG OBRAZOVANJA

Министерство за образование и наука
Биро за развој на образованието
Ministria e Arsimit dhe Shkencës
Byroja e zhvillimit të arsimit
Ministry of Education and Science
Bureau for Development of Education

U P U T S T V O

ZA VASPITNO-OBRAZOVNI RAD U
KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA
OSNOVNOG OBRAZOVANJA

Uputstvo za vaspitno-obrazovni rad u kombiniranim odjeljenjima u osnovnom obrazovanju

Izdavac:

Biro za razvoj obrazovanja

Autori:

Ajše Ajrulaj, Ljiljana Samardžiska-Panova, Elizabeta Tomevska-Ilievska, Lulzim Mehmedi, Danica Talimdžioska, Vanče Manevski

Prevod na bosanski jezik:

Izeta Babačić

Dizajn:

Brigada dizajn

Štampa:

Data Pons

CIP - Katalogizacija publikacije
Nacionalna i univerzitetska biblioteka „Sv. Kliment Ohridski“, Skopje

373.3.043.2(497.7)(083.131)

UPUTSTVO za vaspitno-obrazovni rad u kombiniranim odjeljenjima u osnovnom obrazovanju / [Ajše Ajrulaj ... i dr.]. - Skopje : Biro za razvoj obrazovanja, 2020. - 56 str. : tabele ; 24 cm

Fusnote teksta. - Drugi autori: Ljiljana Samardžiska-Panova, Elizabeta Tomevska-Ilievska, Lulzim Mehmedi, Danica Talimdžioska, Vanče Manevski. - Bibliografija: str. 38. - Sadržaji: Prilog 1-4

ISBN 978-608-206-049-1

1. Ajrulaj, Ajše [autor] 2. Samardžiska-Panova, Ljiljana [autor] 3. Tomevska-Ilievska, Elizabeta [autor] 4. Mehmedi, Lulzim [autor] 5. Talimdžioska, Danica [autor] 6. Manevski, Vanče [autor]

a) Osnovno obrazovanje - Kombinirana odjeljenja - Organizacija nastave - Makedonija - Uputstva

COBISS.MK-ID 51521797

Izrada dokumenta i prijevoda na albanskom, turskom, srpskom i bosanskom jeziku omogućeni su finansijskom podrškom Fondacije Otvoreno društvo - Makedonija.

Sadržina dokumenta je isključivo odgovornost autora i ni na koji način se ne može smatrati da odražava gledišta i stavove Fondacije Otvoreno društvo - Makedonija.

Sadržina:

Uvod

1. KOMBINIRANA ODJELJENJA U OSNOVNOM OBRAZOVANJU	07
1.1. Definiranje pojma kombinirana odjeljenja	07
1.2. Prednosti i izazovi vaspitno-obrazovnog rada u kombiniranim odjeljenjima	08
1.2.1. Prednosti vaspitno-obrazovnog rada u kombiniranim odjeljenjima	08
1.2.2. Izazovi vaspitno-obrazovnog rada u kombiniranim odjeljenjima	11
2. ULOGA ŠKOLSKOG RUKOVODSTVA U ORGANIZOVANJU NASTAVE U KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA	12
2.1. Izbor nastavnika	12
2.2. Formiranje kombiniranog odjeljenja	13
3. ORGANIZACIJA PROSTORA/UČIONICE U KOMBINIRANOM ODJELJENJU	14
4. PLANIRANJE NASTAVE U KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA	17
4.1. Vrste planiranja u kombiniranom odjeljenju	17
4.1.1. Godišnje planiranje	18
4.1.2. Srednjoročno/Tematsko planiranje	20
4.1.3. Dnevno planiranje/Planiranje nastavnog sata	23
5. ORGANIZACIJA NASTAVE U KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA	26
5.1. Organizacijski oblici rada u kombiniranim odjeljenjima	26
5.2. Didaktičke strategije za rad u malim grupama učenika različitih razvojnih uzrasti	27
5.3. Vrste nastavnih satova u kombiniranim odjeljenjima	32
5.4. Organizacija časa prema rasporedu nastavnih predmeta	33
5.5. Raspored nastavnih satova u kombiniranim odjeljenjima	35
5.6. Pedagoška evidencija i dokumentacija u kombiniranim odjeljenjima	37
LITERATURA	38
PRILOZI	39

Вовед

Uputstvo za vaspitno-obrazovni rad u kombiniranim odjeljenjima osnovnog obrazovanja predstavlja pomoćni materijal, odnosno stručna podrška nastavniciima koji realizuju nastavu u kombiniranim odjeljenjima.

U našoj državi postoje veliki broj kombiniranih odjeljenja. Prema podacima Biroa za razvoj obrazovanja, u školskoj 2018/19 godini bilo je ukupno 911 kombinirana odjeljenja (844 kombinirana odjeljenja s učenicima od prvog do petog razreda i 67 kombinirana odjeljenja s učenicima od šestog do devetog razreda). Konkretniji podaci za broj kombiniranih odjeljenja prema jeziku na kojem se izvodi nastava dati su u prilogu ovog Uputstva (Tabela 1, Tabela 2, Tabela 3 i Prilog 3).

Formiranje kombiniranih odjeljenja je zasnovano na Zakonu za osnovno obrazovanje („Službeni list Republike Sjeverne Makedonije“, br. 161 od 5.8.2019 godine.). Saglasno članu 53, stav 8 i 9 iz Zakona za osnovno obrazovanje (8), u osnovnoj školi može se formirati i kombinirano odjeljenje, po pravilu, od učenika od prvog do trećeg razreda, od učenika od četvrtog do petog razreda ili od učenika od šestog do devetog razreda, poslije dobivene saglasnosti od osnivača. (9) Osnivač može formirati kombinirano odjeljenje poslije prethodnog pozitivnog mišljenja od Ministarstva za obrazovanje i nauku.

U našoj pedagoškoj teoriji se piše mnogo o vaspitno-obrazovnom radu u kombiniranim odjeljenjima, a ova problematika nije dovoljno tretirana niti na fakultetima koji educiraju buduće nastavnike. Ipak, veliki broj razrednih nastavnika profesionalni angažman počinju baš u kombiniranim odjeljenjima, od čega i proizlazi potreba za pripremanje ovog uputstva.

Ciljevi ovog uputstva su:

- da bude stručna podrška rukovodećem kadru škole pri izboru nastavnika, pri formiranju kombiniranih odjeljenja, organizovanju nastave itd.;
- da daje smjernice nastavnicima u procesu planiranja nastave (godišnje planiranje, srednjoročno planiranje i dnevno planiranje, odnosno planiranje nastavnog sata);
- da bude stručna podrška nastavnicima pri izboru organizacijskih formi, nastavnim metodama, tehnikama i aktivnostima, kako bi razvijali i/ili jačali svoje profesionalne kompetencije o radu u kombiniranim odjeljenjima;

- da daje smjernice nastavnicima za efikasno organizovanje prostora i vremena i stvaranje stimulatívne sredine za učenje u kombiniranim odjeljenjima;

Ovo uputstvo daje mogućnosti za korišćenje različitih aspekata organizacije i realizacije nastave u kombiniranim odjeljenjima i predstavlja pozitivne strane, kao i izazove u nastavi u kombiniranim odjeljenjima u osnovnom obrazovanju.

1. KOMBINIRANA ODJELJENJA U OSNOVNOM OBRAZOVANJU

U našoj državi, kombinirana odjeljenja se češće sreću u ruralnim mjestima, odnosno tamo gdje je mali broj upisanih učenika. S druge strane, zbog loše putne infrastrukture do udaljenih škola, postoji rizik da učenici manje uzrasti ne završe osnovno obrazovanje, pa se zato organizuju kombinirana odjeljenja.

Formiranje kombiniranih odjeljenja ne proizlazi zbog nedostatka nastavnika u sistemu, niti od nemogućnosti da se regrutuju novi nastavnici, nego je strategija o tome kako obezbijediti obrazovanje u svim sredinama gdje ima učenika.

1.1. Definiranje pojma *kombinirana odjeljenja*

Kombinirana odjeljenja su odjeljenja u kojima su uključeni učenici iz dva ili više razreda iz prvog razvojnog perioda osnovnog vaspitanja i obrazovanja, dva ili više razreda iz drugog razvojnog perioda, kao i dva ili više razreda iz trećeg razvojnog perioda osnovnog vaspitanja i obrazovanja. S isključkom, u školama gdje je manji broj učenika, kombinirano odjeljenje je i odjeljenje formirano spajanjem prvih pet razreda. Kombinirana odjeljenja nazivaju se u pedagoškoj literaturi kao „ujedinjena odjeljenja“, zato što predstavljaju heterogenu zajednicu učenika različitih uzrasnih grupa (razlika od jedne do tri godina), gdje nastavu izvodi jedan nastavnik.

1.2. Prednosti i izazovi vaspitno-obrazovnog rada u kombiniranim odjeljenjima

Prema Dajani Latail Demor (Diane Lataille-Dmor), profesor na Univerzitetu Laurentian¹, koja proučava ovu problematiku, učenici u kombiniranim odjeljenjima postižu isto nivo rezultata, kao i učenici u odjeljenjima s jednim razredom. Ovo su rezultati zahvaljujući saradnji i uzajamnoj pomoći koja postoji u ovim sredinama. Učenici su u stalnoj interakciji sa svojim saučenicima različitih uzrasti i različitog stepena razvoja, a kooperativno učenje, mogućnost za čestu interakciju, kao i integracija nastavnih predmeta podržavaju efikasno učenje. U studiji u kojoj učestvuju oko 50 nastavnika iz Ontarija, Kanade, zaključilo se da su kooperativno učenje, mentorstvo i integracija nastavnih predmeta relevantni i efikasne strategije za rad u kombiniranim odjeljenjima.

Učenici kombiniranih odjeljenja imaju pozitivniji stav prema školi, veće liderске vještine, samopoštovanje, lakše socijalno prisposobljavanje i neagresivno ponašanje, upoređujući ih s učenicima klasičnih odjeljenja².

1.2.1. Prednosti vaspitno-obrazovnog rada u kombiniranim odjeljenjima

Kombinirana odjeljenja ne predstavljaju organizovanu vrstu nastave samo u Republici Sjevernoj Makedoniji, nego se organizuju i u drugim evropskim državama, kao i u Latinskoj Americi, Kanadi, Aziji, Africi, Australiji itd. Organizovanje ove vrsti vaspitno-obrazovnog rada je značajno iz više razloga:

- predstavlja odgovarajući oblik za obezbjeđeno obavezno vaspitanje i obrazovanje;
- obezbjeđuje kvalitetno vaspitanje i obrazovanje djece koja mogu biti zapostavljena zbog življenja u malim i udaljenim sredinama;
- obezbjeđuje kvalitetno i zajedničko vaspitanje i obrazovanje za svakog učenika u njegovom mjestu življenja;

¹ Lataille-Démoré, D. (2005). Guide documenté des pratiques réussies. Projet des classes à niveaux multiples. CD-ROM. Ontario Ministry of Education. 21. Veenman, S., Kenter, B. et Post.

² Parvin Kadivar, Shokooh Navabi Nejad, and Zahra Madadi Emamzade, Effectiveness of Multi-Grade Classes: Cooperative Learning as a Key Element of Success, dostupno na sljedećem linku: <https://pdfs.semanticscholar.org/d776/46fc5f444e1c058d79d31890cf795d45fedc.pdf>

- predstavlja dobru mogućnost učenicima da uče jedni od drugog;
- omogućuje razvijanje pozitivnije interakcije između učenika, s čim omogućuje podršku socio-emocionalnog razvoja učenika, i
- omogućuje kolaborativno i samostalno učenje sa strane učenika.

Svaki trogodišnji period u osnovnom vaspitanju i obrazovanju predstavlja relativno zaokruženu cjelinu, kako u odnosu razvojnih karakteristika učenika i zakonitosti učenja, tako i prema načinu praćenja, provjeravanja i ocjenjivanja znanja učenika i razvijenih vještina i usvojenih stavova sa strane učenika. Obrazovni periodi se uklapaju s razvojnim nivoima kognitivnog i socio-emocionalnog razvoja djeteta. U kombiniranim odjeljenjima za kraći vremenski period mogu se obraditi planirane sadržine na različita nivoa: učenici mlađe uzrasti mogu se upoznati s novim pojmovima, da ponavljaju i utvrđuju naučeno, a učenici starije uzrasti da proširuju i produbljuju nivo znanja. Nastavnici koji su duži vremenski period radili u kombiniranim odjeljenjima ističu niz prednosti kombinirane nastave:

- postoje mnogo većih mogućnosti da učenici rade u kontinuitet i da se razvijaju u saglasnosti svojih individualnih mogućnosti;
- fleksibilnost grupiranja u radu ovih odjeljenja prevazilazi uobičajeno formiranje grupa prema sposobnostima karakterističnim za jednu razvojnu uzrast i omogućuje da dođu do izražaja sposobnosti i vještine učenika koje su veće ili manje od onih koje se očekuju na određenu uzrast;
- u kombiniranim odjeljenjima nastavnik posvjećuje veći dio vremena za samostalni rad učenika. Samostalnim radom učenici identifikuju, produbljuju, usvajaju i primjenjuju nova znanja, vještine i navike za organizovani i planirani način, uz stručno-pedagošku pomoć i saradnju s nastavnikom. Istraživanja pokazuju da učenici koji su do petog razreda išli u kombinirano odjeljenje, s prelazom u više razrede pokazuju viši stepen samostalnosti i snalažljivosti;
- odrasliji učenici ponovo slušaju i prate ono što ih nastavnik poučava i objašnjava učenicima manje uzrasti, a ovo pridonosi da se dopuni i potvrdi naučeno, što vodi kvalitetnijem učenju;
- učenici manje uzrasti slušaju razgovore nastavnika s odraslijim učenicima, a to ih motiviše i potiče na razmišljanje;

- smanjuje se kognitivna, fizička i socijalna konkurencija među vršnjacima, kao i anksioznost zbog takmičarskog duha. U kombiniranim odjeljenjima radna atmosfera je više usmjerena ka saradnji, a ne prema takmičenju. Nisu potrebne veće mjere za održavanje discipline u razredu;
- učenici mlađe uzrasti uočavaju ponašanje, očekivanja i usvojene vrijednosti kod učenika starije uzrasti. Nastavnik ima ključnu ulogu u modeliranju i organizaciji poučavanja u odnosu na socijalne vještine, a u kombiniranim odjeljenjima mogu vidjeti i druge modele ponašanja i spontano usvajaju i praktikuju socijalne vještine;
- stariji saučenici imaju mogućnost da na pravi način pomažu mlađim saučenicima u učenju. Dok objašnjavaju mlađim saučenicima, oni preispituju svoje vlastito učenje i znanje. Na taj način se poboljšava kognitivni razvoj i samopoštovanje saučenika mlađe i starije uzrasti. U odjeljenjima s učenicima iste uzrasti ovo se ređe dešava;
- kombinirana odjeljenja su manje homogena od odjeljenja s učenicima iste uzrasti, tako što se u njima mnogo lakše prihvataju sve razlike među učenicima;
- u kombiniranim odjeljenjima svi učenici rade samostalno u različitom periodu, tako da se kod njih, tokom vremena, povećava i samodisciplina i odgovornost;
- učenici brže uče kako da uče;
- tokom vremena, u kombiniranim odjeljenjima jača se povjerenje, razumijevanje, očekivanja i pozitivni odnosi između nastavnika i učenika, kao i između nastavnika i roditelja;
- profesionalnim iskustvom u poučavanju učenika u kombiniranom odjeljenju, nastavnik stalno nadgrađuje svoje znanje u odnosu na interese, mogućnosti i potrebe svakog učenika. Ponekad je potrebno više od jedne školske godine kako bi se otkrilo kojim načinom najbolje uči određeni učenik;
- učenici stiču mnogo iskustva, komuniciraju sa saučenicima različite uzrasti i stiču neke potrebne životne vještine;
- učenici u kombiniranim odjeljenjima stiču veliku emotivnu sigurnost, posebno oni koji imaju manju podršku u okviru svojih porodica;

- učenici s većim interesima i mogućnostima i učenici s posebnim obrazovnim potrebama lakše se uključuju u grupni rad u kojima se radi na složenijim, odnosno lakšim zadacima;
- manji broj učenika u kombiniranim odjeljenjima, olakšava proces praćenja i vrednovanja svakog učenika.

1.2.2. Izazovi vaspitno-obrazovnog rada u kombiniranim odjeljenjima

Vaspitno-obrazovni rad u kombiniranim odjeljenjima nameće i određeni broj izazova;

- istovremeno s više razreda u jednoj učionici;
- priprema nastavnog materijala za sve nastavne predmete i za sva odjeljenja;
- posvjećivanje pažnje učenicima koji sporo uče;
- redovno praćenje aktivnosti i zadataka u odjeljenju;
- posvjećivanje veće pažnje nadarenim učenicima;
- posvjećivanje veće pažnje ocjenjivanju;
- posvjećivanje veće pažnje rasporedu aktivnosti i dobroj procjeni učeničkih postizanja;
- potreba od češće podrške od stručnih lica i relevantnih/nadležnih vaspitno-obrazovnih institucija, i
- previše obemne pedagoške dokumentacije i evidencije.

2. ULOGA ŠKOLSKOG RUKOVODSTVA U ORGANIZOVANJU NASTAVE U KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA

2.1. Izbor nastavnika

Nastavnik koji će raditi u kombiniranim odjeljenjima, pored propisanih kompetencija za nastavnika treba posjedovati i druge karakteristike, kao snalažljivost, fleksibilnost, ekspeditivnost, konstruktivnost, kreativnost itd., kako bi umio prisposobiti raspored i planiranje nastave prema uslovima u odjeljenju, da zna razvojne karakteristike učenika, da radi podjednako aktivno na podršku različitih nivoa i aspekata razvoja učenika (kognitivni, socio-emocionalni, afektivni itd.), dobro menadžirati nastavni proces i nastavne sate i dr.

Zbog ovih razloga, treba napraviti pažljivi izbor nastavnika (kada postoji ova mogućnost) koji će raditi u kombiniranom odjeljenju. Poznato je da je nastava u kombiniranom odjeljenju veoma specifičan proces, o kojem su nastavnici u svojem inicijalnom obrazovanju mnogo slabo obučeni, tako da znanja i vještine o ovom poslu stižu direktno u praksi. Prema tome, proizlazi potreba da se u školama gdje se ne izvodi nastava samo u kombiniranim odjeljenjima, pri izboru nastavnika u kombiniranom odjeljenju daje prednost najiskusnijem nastavniku ili nastavniku koji vodi odjeljenje koje ima najbolja postignuća s učenicima.

Nastavnik treba imati razvijenu sposobnost za izdvajanje bitnog od nebitnog, sposobnost za naizmjeničnu posrednu i neposrednu komunikaciju s učenicima različite uzrasti, razvijene organizacijske sposobnosti za uvođenje i realizovanje različitih aktivnosti s učenicima. On treba biti kreativan, odgovoran, demokratičan i inventivan, da podstiče, hrabri i podržava sve učenike. Na taj način, nastavnik pomaže učenicima da razvijaju pozitivan stav prema učenju i pokazuju im put kako da uče. Nastavnik mora biti vješt u procjeni, ocjenjivanju i bilježenju napretka učenika, koristeći kvalitativne metode, kao što su učenička portfolija i interaktivni izveštaji za pozitivnu grupu, treba dobro poznavati socijalne i individualne vještine učenja odvojenih učenika, kako bi ih mogao pratiti i zadovoljiti potrebe svih učenika, bez razlike na organizaciju nastave u učionici.

Svakako, nastavnici prije svega trebaju imati pozitivan stav prema radu u kombiniranim odjeljenjima..

2.2. Formiranje kombiniranog odjeljenja

U skladu sa zakonskom regulativom i naučnim saznanjima, najbolje je formirati kombinirano odjeljenje tako što će se uključiti učenici iz uzastopnih razreda (na primjer, od prvog i drugog razreda, od četvrtog i petog razreda, od šestog i sedmog razreda itd.). Isto tako, odjeljenje u kojem se uključuju učenici iz razreda koja pripadaju istom periodu (na primjer, od prvog, drugog i trećeg razreda; prvi i treći razred; ili od sedmog, osmog i devetog razreda; sedmi i deveti razred i sl.) Na taj način stvaraju se uslovi za razvoj potrebnih kompetencija učenika.

Direktori i nastavnici, na osnov njihovog iskustva u radu sa kombiniranim odjeljenjima, mogu u tim razredima priključiti učenike, u zavisnosti od broja učenika i specifičnosti odjeljenja. Formiranje kombiniranog odjeljenja učenika od prvog i petog razreda, kada ima učenika i iz drugih razreda, nije odgovarajuće, jer postoji velika razlika u uzrastu i u razvojnim karakteristikama između učenika, a sa druge strane, nema niti zakonska osnova za to. S isključkom, može se formirati kombinirano odjeljenje s učenicima između kojih postoji velika razlika u uzrastu, ukoliko u školu ima isključivo mali broj učenika.

Pri formiranju kombiniranih odjeljenja treba imati u obzir i sljedeća dva aspekta:

- **formalno normativni** – pri formiranju kombiniranog odjeljenja poštovati zakonske odredbe Zakona za osnovno obrazovanje („Službeni list Republike Sjeverne Makedonije“ br. 161 od 5.8.2019 godine);
- **pedagoško-metodske** – pri formiranju kombiniranih odjeljenja, rukovodstvo škole treba paziti na razvojne periode i na broj učenika, radi poštovanja psiho-fizičkog razvoja učenika, veći uticaj učenika viših razreda na druge učenike; obezbjeđivanje prostornih i drugih uslova za realizaciju nastave u istim razvojnom periodu.

3. ORGANIZACIJA PROSTORA/UČIONICE U KOMBINIRANOM ODJELJENJU

Ključno značenje za realizaciju nastave u kombiniranom odjeljenju ima organizovanje prostora u učionici. Zato, treba obezbijediti dobre uslove za izvođenje nastave. Prema Burk Volšu (Burke Walsh, 2004, str.120), „nastavnik mora biti arhitekt prostora i vremena, gradeći jasne strukture i postupke za djecu, i da organizuje slobodni i nezavisni prostor u kojem je djeci potpuno jasno šta se od njih očekuje”.³ Prostor treba biti organizovan na fleksibilan način, kako bi se omogućilo slobodno kretanje učenika i korišćenje za različite aktivnosti (rad u malim grupama, parovi učenika, ali i za zajedničke aktivnosti cijelog odjeljenja). Prostor u kojem učenici provode više sati dnevno, treba prvenstveno biti interesantan i prijatan. Ne preporučuje se organizovanje tradicionalne učionice s klupama u redovima, nego da se podijeli na više dijelova ili područja. Prije svega, treba omogućiti fleksibilan raspored stolica i omogućiti prostorne uslove potrebne za efikasni rad nastavnika. Ukoliko nastavnik planira više grupni rad/ grupnu diskusiju, ostavit će manji prostor za individualni rad.

Dobro organizovana učionica za kombinirano odjeljenje treba da:

- bude dovoljno prostrana i uređena;
- ima kutke za rad u grupe ili centre za učenje;
- ima prostor za samostalni rad učenika;
- bude opremljena s tablama (dvije table), audio-vizuelnim i multimedijalnim sredstvima;
- ima didaktičke, pomoćne i radne materijale;
- bude opremljena namještajem za diferencirano raspoređivanje materijala;
- ima zidna panoa, izložbeni prostor;
- ima biro za nastavnike;
- ima namještaj za različite zadatke učenicima;
- ima raspored aktivnosti tokom dana (dnevni raspored);
- ima individualne škafove za svakog učenika;

³ Burke Walsh, K. (2004). Kurikulum za prvi razred osnovne škole Stvaranje razreda usmjerenog na dijete. Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak.

Slike 1-5:
Primjer organizacije prostora
u OOŠ „Stražo Pindžur“,
s. Malo Konjare, područna
škola u Kadino Selo

- ima zidni sat, koji je potreban radi racionalnog korišćenja vremena pri radu s učenicima iz svakog razreda;
- bude opremljena bibliotekom, dostupna svakom učeniku, opremljena naučno-popularnom literaturom, dječijim enciklopedijama, rječnicima, lektirnim izdanjima, časopisima i drugo, koje će učenici koristiti pri samostalnom radu itd.

Nastavnik, u saradnji s učenicima, treba utvrditi pravila kojim će regulirati rad i ponašanje učenika u odjeljenju, s ciljem: :

- učenici mogu lako naći i čuvati stvari, sredstva, materijale, nestrukturirane materijale i sl.;
- učenici mogu sjediti na različiti način za različite aktivnosti;
- omogućiti učenicima prostor za individualno rješavanje zadataka / ispunjenje obaveza;
- utvrditi pravila za efektivno slušanje;
- utvrditi pravila za poštovanje tuđeg mišljenja;
- učenici mogu potražiti pomoć pri učenju – kako, kada i od koga (osim od nastavnika) itd.

Ova pravila olakšavaju rad nastavnika, a tim načinom izbjegava se konfuzija i efikasnije se koristi vrijeme u učionici.

Učionica treba biti opremljena za realizaciju savremene nastave, i, svakako, biti u saglasnosti sa novim Normativom za prostor i opremu.

U svakom slučaju, svi materijali za rad i svi izvori učenja trebaju biti lako dostupni učenicima. Sredstva i materijali trebaju podsticati učenike da budu aktivni i da se slobodno izražavaju, da zadovolje svoju radoznalost i da budu usaglašeni s potrebama učenika da konstruiraju i rekonstruiraju, odnosno da se mogu koristiti za individualne i za grupne aktivnosti, da motivišu učenike na intelektualne operacije koje karakterišu razvijeniji oblici logičkog i matematičkog mišljenja i omogućiti različite načine korištenja, tako što će učenici stalno pronalaziti nove načine njihove upotrebe i sl.

Kompjuter ima veliko značenje u kombiniranim odjeljenjima. Upotrebom kompjutera stvaraju se dobri uslovi za poštovanje razlika između učenika, za maksimalno razvijanje njihovih sposobnosti, za napredovanje u saglasnosti s individualnim razvojem i interesima. Nastavnik, prije svega, je organizator rada, savjetnik i saradnik, moderator i medijator. Kombinirano odjeljenje treba biti organizovano kao stimulativna sredina za razvijanje samostalnosti i kreativnosti učenika, da osposobljava učenike za samoobrazovanje, dok primjena kompjutera treba dati još veći pridonos u tom smjeru.

Za efikasniji rad u kombiniranim odjeljenjima, kao i u odjeljenjima koja su homogenog sastava, neophodno i mnogo je važno obezbijediti pozitivnu socio-emotivnu klimu u učionici, kako bi ona bila prijateljska, sigurna, udobna i stimulativna. Mnogo je bitno i izgraditi pozitivni uzajamni odnos između učenika i nastavnika. Komunikacija između nastavnika i učenika je uvijek aktivni proces, u kojem važnu ulogu ima međusobno poštovanje, razumijevanje, iskrenost i spremnost pomoći onome kome je potrebna.

4. PLANIRANJE NASTAVE U KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA

Planiranje nastave u kombiniranim odjeljenjima je bitan proces i traži stručni rad od nastavnika. Kao polazeća osnova za uspješno planiranje nastavnog procesa neophodno je dobro poznavanje nastavnih planova i nastavnog programa za razrede koji su uključeni u kombiniranom odjeljenju. Nastavnik se treba pridržavati ciljevima nastavnih programa, odnosno prema rezultatima učenja. Rezultati učenja su osnova za planiranje rada nastavnika. Nastavnik bira najodgovarajuće organizacijske oblike, nastavne metode, tehnike i strategije, resurse, nastavna sredstva i instrumente za praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje.

Navremenim i realnim planiranjem nastavnog rada, nastavnik eliminiše problematične situacije u nastavi, različite improvizacije, neodgovarajuće i nekoordinirane aktivnosti, koje (ukoliko ih ima) bi pridonjele nastavi da bude neefikasna i neefektivna.

4.1. Vrste planiranja u kombiniranom odjeljenju

Planiranje nastave po nastavnim predmetima obuhvata:

- Godišnje planiranje (Globalno);
- Srednjoročno planiranje (Tematsko), i
- Dnevno planiranje.

Na početku školske godine, nastavnik obavezno mora uraditi godišnje planiranje za sve nastavne predmete za razrede koji sačinjavaju kombinirano odjeljenje. Godišnje planiranje predstavlja okvir za opštu podjelu tema i sadržina, kao i za prvo tematsko planiranje. Srednjoročno planiranje radi se neposredno prije realizacije ciljeva/rezultata od učenja za svaku novu/narednu temu. Tokom godine, prema stvorenim okolnostima ili prema potrebama, nastavnik može napraviti izmjene prvobitnog planiranja tema. Nastavnik može da produži ili skрати predviđeno vrijeme za realizaciju određene teme ili cilja, ukoliko primjeti da učenici imaju poteškoća u usvajanju ili da brže napreduju. Na ovaj način,

nastavnik planira nastavu i proces poučavanja na osnov napretka učenika i poteškoća s kojim se suočio u prethodnim periodima, fokusirajući se na dostignuća od rezultata učenja.

Zabilješka: Primjeri godišnjeg planiranja, srednjeročnog ili tematskog planiranja i dnevnog planiranja, odnosno planiranje nastavnog sata, dati su kao predlozi u prilogu ovog uputstva.

4.4.1. Godišnje planiranje

Pored nastavnih programa, nastavnik mora dobro poznavati učenike i njihove razvojne karakteristike, mogućnosti, interese i sposobnosti, uslove rada, kao i raspoložive resurse (udžbenik koji je izabrao za konkretni nastavni predmet za konkretni razred, a koji je odobren od Ministarstva za obrazovanje i nauku za svaki od razreda koji sačinjavaju odjeljenje, knjige, slikovnice, enciklopedije i drugi izvori učenja). Kada nastavnik procijeni da udžbenik i priručnik ne pomažu dovoljno za postizanje rezultata učenja određenih u nastavnom programu, on će dopuniti ovaj nedostatak, koristeći i preporučiti druge resurse koji će poslužiti kao izvori učenja.

Godišnje planiranje je sintetičko, nastavnik planira nastavu za nastavne predmete za nastavnike iz razredne nastave (od prvog do petog razreda), odnosno nastavnog predmeta i tema/programskih područja u okvirima nastavnog predmeta za cijelu školsku godinu.

Tabela 1: Obrazac godišnjeg planiranja u kombiniranom odjeljenju

Nastavni predmet				
Tema/područje i broj časova	Razred I	Razred III	Razred V	Razred –
Ciljevi/Rezultati učenja				
Tema/područje	Razred	Razred	Razred	Razred
Ciljevi/Rezultati učenja				
Tema/područje	Razred	Razred	Razred	Razred
Ciljevi/Rezultati učenja				
BILJEŠKE za:				
Saradnja s roditeljima/starateljima				
Organizacijski oblici i nastavne metode				
Potreba od diferencijacije i individualizacije				

Format godišnjeg planiranja za kombinirano odjeljenje sadrži sljedeće dijelove:

- Tema/Područje: U ovom se redu navode teme nastavnih programa iz konkretnog nastavnog predmeta. Ovaj dio može biti isti za sve razrede, jer su programi spiralni, odnosno teme se razvojno realizuju u svim razredima.
- Ciljevi/Rezultati učenja: U ovom dijelu se unose opšti ciljevi, odnosno rezultati učenja za konkretnu temu.
- Razred: za svaki razred će biti postavljeni onoliko kolona koliko razreda sačinjavaju kombinirano odjeljenje.

- Bilješka: Ovaj format godišnjeg planiranja je odgovarajući za odjeljenje koje je kombinovano od 2 ili više razreda. Ukoliko nastavnik ima potrebu od više kolona, on će proširiti tabelu novim kolonama.
- Saradnja s roditeljima/starateljima/Organizacijski oblici i nastavne metode/Potreba od diferencijacije i individualizacije – prostor namijenjen za gener-alno unošenje osnovnih oblika saradnje s roditeljima/starateljima (na prim-er, roditeljski susret, individualni susreti s roditeljem/starateljem i dr.), koji se organizacijski oblici i metode najčešće koriste u nastavi tokom godine, s posebnim akcentom na istraživačke metode, metod igre i sl. i rad u grupi, rad u parovima, kao i individualni rad. Ukoliko ima potrebe od izradnje IOP za nekog učenika u odjeljenju, to se navodi u dijelu Diferenciran ili individu-aliziran pristup u radu kombiniranih odjeljenja.

4.1.2. Srednjoročno/Tematsko planiranje

Tematsko planiranje za kombinirana odjeljenja treba biti odvojeno za svaki razred. Nastavnik mora imati slobodu i fleksibilnost pri planiranju sadržina, s ciljem da omogući efikasan proces učenja i poučavanja, prisposobljen potre-bama učenika.

Za razliku od godišnjeg planiranja, srednjoročno planiranje izrađuje se za kraći vremenski period i omogućuje detaljnije planiranje nastave. Ova vrsta plan-iranja podrazumijeva da nastavnik pažljivo utvrdi rezultate učenja koji su kl-jučni u okviru teme koja se obrađuje i koji će se postići u određenom vremens-kom periodu, nastavni časovi (nastavno vrijeme) u čijim će se okvirima postići ovi rezultati, strategije učenja s kojim će se olakšati postizanje rezultata učenja, resursi učenja, nastavne metode i tehnike u nastavi i različite metode, tehnike i instrumenti praćenja, vrednovanja i ocjenjivanje učeničkih postizanja.

Srednjoročno planiranje je analitičko i precizira rezultate učenja, aktivnosti koje se trebaju realizovati ili ciljevi koji se trebaju postići. Nastavnik priprema srednjoročno planiranje prije početka odgovarajućeg perioda i na vrijeme dostavlja rukovodstvu škole. Svakako, srednjoročno planiranje se izrađuje u saglasnosti s nastavnim planom i nastavnim programom i proizlazi iz godiš-njeg/globalnog planiranja. Ukoliko ima potrebe od izradnje IOPa za nekog uče-nika u odjeljenju to se navodi u dijelu Diferenciran ili individualizirani pristup radu u kombiniranim odjeljenjima.

Tabela 2: Obrazac srednjoročnog/tematskog planiranja

Nastavni predmet:

Periodi:

Nastavni časovi:

Razred:			Razred:	
Rezultati učenja od teme:			Rezultati učenja od teme:	
Tema			Tema	
Redni broj 1.	Sadržina	Aktivnost	Sadržina	Aktivnost
	Oblici i metode i pristupi (diferencirani prilaz) na poslu Razred Razred			
	Ocjenjivanje Razred Razred			
	Nastavna sredstva (izvori) Razred Razred			

Srednjoročno planiranje nastave u kombiniranom odjeljenju s dva razreda za jednu temu sadrži sljedeće elemente:

- **Razred:** Ima onoliko kolona koliko razreda sačinjavaju kombinirano odjeljenje.
- **Rezultati učenja za temu:** U ovom dijelu navode se rezultati učenja koje će učenik postići realizacijom tema za svaki razred. Nastavnik pravi izbor rezultata od učenja koji trebaju biti postignuti saglasno nastavnim programom. Na primjer, za nastavni predmet Matematika (za svaki razred, za prve časove), predviđeni s temama Brojevi/Brojanje, nastavnik će izabrati rezultate učenja koji su povezani brojanjem.
- **Teme:** U ovom dijelu se navode teme u saglasnosti s planom za svaki razred od konkretnog nastavnog predmeta.

- **Redni broj:** Pišu se brojevi od sadržina tema. Ukupni broj u planu za temu treba odgovarati broju nastavnih časova navedenih u godišnjem planu.
- **Sadržina:** U ovom dijelu navode se sve sadržine iz planirane teme koje će se realizovati tokom određenog perioda. Pored sadržina, nastavnik planira i nastavne časove za izradu projekta, za ponavljanje itd. Isto tako, predlaže se planiranje časova za diskusiju i za ocjenjivanje sadržina iz portfolija, u zavisnosti od vremena s kojim raspolaže nastavnik za svaku temu. U kombiniranom odjeljenju nastavnik treba planirati za sve razrede koji sačinjavaju kombinirano odjeljenje, treba predvidjeti integraciju sadržina i stvoriti mogućnosti za integrirane i posebne aktivnosti za sve učenike. Na primjer, u istom nastavnom danu, nastavnik planira u jednom razredu da realizuje nastavnu sadržinu *Sabiranje i oduzimanje dva dvocifrena broja*, dok u drugom razredu nastavnik planira odgovarajuću nastavnu sadržinu u okviru matematičkih operacija sabiranje i oduzimanje.
- **Aktivnosti:** U ovom dijelu navode se aktivnosti koje nastavnik planira da realizuje. Aktivnost podrazumijeva sticanje znanja i razvijanje vještina praktičnom ili realnom situacijom.
- **Metode i oblici rada:** U ovom dijelu nastavnik utvrđuje organizacijske oblike, nastavne tehnike i metode (ne mnogo detaljno, jer će detaljnije biti planirane u dnevnom planiranju).
- **Ocjenjivanje:** U ovom dijelu navode se metode i instrumenti za ocjenjivanje postizanja učenika u svakom razredu (procjena usmenih odgovora; procjena timskog rada; procjena aktivnosti za vrijeme diskusija u učionici; procjena urađenog domaćeg zadatka; samoocjenjivanje; posmatranje s ček-listom s indikatorima; portfolijo; usmena ili pismena prezentacija, projektna aktivnost itd.). I ovaj dio je detaljnije objašnjen u dnevnom planiranju.
- **Nastavna sredstva/Izvori:** U ovom dijelu nastavnik određuje resurse koji će se koristiti kako bi se postigli rezultati učenja za svaki razred (udžbenici, učebna pomagala, radne sveske, digitalne sadržine, različite knjige, slikovnice, dječije novine, enciklopedije, audio i videozapisi, prirodni materijali itd.) Ovaj dio se ne popunjava detaljno, jer će biti detaljnije objašnjen u dnevnom planiranju.

4.1.3. Dnevno planiranje/Planiranje nastavnog sata

Operativni plan se može planirati kao dnevno planiranje jedne zajedničke teme, no može se planirati i svaki nastavni časat posebno. Kada se planira jedan nastavni sat, može se isplanirati za sve razrede. U prvom slučaju, nastavnik planira zajedničke aktivnosti sa svim razredima koji sačinjavaju kombinirano odjeljenje. Čak i u slučajima kada ima različite teme, preporučljivo je planirati zajedničke aktivnosti za vrijeme časa. Na primjer, ukoliko se nastavni sat odnosi na usvajanju znanja i vještina u vezi godišnjeg doba, jesen, učenici iz jednog razreda mogu crtati jesenje motive, dok učenici drugog razreda mogu usvajati znanja za vrijeme i promjene u prirodi koje se dešavaju najesen.

Tabela 3: Obrazac za dnevno planiranje/Planiranje nastavnog sata

Nastavni predmet	Razred
Tema/Programsko područje	Nastavna jedinica
Rezultati učenja	Ključni pojmovi
Nastavna sredstva/Izvori	Povezanost s drugim temama ili s drugim predmetima
Artikulacija časa Uvodni dio: Glavni dio: Završni dio: Refleksija:	
Diferencijacija	
Ocjenjivanje	
Domaći zadaci Razred Razred	

- **Nastavni predmet:** Naziv nastavnog predmeta.
- **Razred:** Navodi se razred (svi razredi).
- **Tema/Programsko područje:** Navodi se tema/programsko područje iz nastavnog programa iz koje se postižu rezultati učenja (za svaki razred):
- **Nastavna jedinica:** Navodi se nastavna sadržina. Ukoliko nastavnik planira istu nastavnu sadržinu za sve razrede, on navodi istu za sve, a ukoliko planira različite nastavne sadržine zapisuje pojedinačno za svaki razred.
- **Rezultati učenja:** U ovom dijelu navode se rezultati učenja za svaki razred.
- **Ključni pojmovi:** Zapisuju se ključni pojmovi koji trebaju biti usvojeni na tom času od učenika iz svakog razreda.

- ◉ **Nastavna sredstva/izvori učenja:** Navode se precizno sva nastavna sredstva i materijali koji se trebaju koristiti za vrijeme časa (za svaki razred).
- ◉ **Povezanost s drugim temama i s drugim nastavnim predmetima,** ukoliko ih ima.
- ◉ **Artikulacija nastavnog časa:** Za svaku fazu časa navode se tehnike i metode rada, kao i aktivnosti koje su posebne za svaki razred, kao i zajedničke aktivnosti za cijelo odjeljenje.
- ◉ **Diferencijacija:** opisuje se diferencirani prilaz koji nastavnik planira za učenike iz različitog razreda i s različitim mogućnostima i sposobnostima.
- ◉ **Ocjenjivanje:** Navode se metode, tehnike i instrumenti za praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje napretka učenika.
- ◉ **Domaći rad:** Planirani domaći zadaci, ukoliko su dati, saglasno s Uputstvom za davanje domaćih zadataka, izrađeno od Biroa za razvoj obrazovanja.

5. ORGANIZACIJA NASTAVE U KOMBINIRANIM ODJELJENJIMA

5.1. Organizacijski oblici rada u kombiniranim odjeljenjima

● Rad u parovima

Ovo je oblik rada koji se često organizuje u kombiniranim odjeljenjima, posebno kada je riječ o parovima učenika različite uzrasti. Dva učenika, upućeni jedno drugom, međusobno komuniciraju i sarađuju. Pritom, stariji učenik može objasniti mlađem saučenicu, da ga upućuje na način rješavanja problemske situacije i sl., a pritom, dok mu objašnjava i daje primjere, istovremeno razjašnjava neke stvari koje mu nisu dovoljno jasne i stiče dugotrajno znanje.

● Grupni rad

Grupni oblik rada se organizuje kada tri ili više učenika zajednički obavljaju neki zadatak sa zajedničkim ciljom, pri čemu zadaci koje dobiju učenici mogu biti podijeljeni prema ulozi učenika u grupi, kao i prema fazama u kojima trebaju rješavati zajednički zadatak (na primjer, izrada projekta, zajedničko analiziranje teksta, izrada zajedničke školske novine, knjiga, strip i sl.).

● Individualni rad

Nastavnik može dati zadatak jednom učeniku, ali pritom se treba dogovoriti s učenicom o načinu rada, a učenik uz podršku nastavnika da planira i ostvaruje posao.

Poslije samostalnog rješavanja zadataka nastavnik treba provjeriti šta su učenici uradili, a poslije zajedno vrednovati obavljene zadatke.

● Zajednički rad

I pored toga što su u kombiniranom odjeljenju uljučeni dva ili više razreda, djeca različite uzrasti i različitih predznanja, ipak je to jedino odjeljenje u kojem se nastava izvodi u jednoj zajedničkoj učionici, učenici slušaju jedno drugog i razmjenjuju utiske, stavove i mišljenja. Zato, prirodno je da u takvom odjeljenju i u pojedinim dijelovima nastavnog sata koristiti etape zajedničkog rada, a najčešće to je uvodni ili završni dio nastavnog časa. Nastavnik može pred ci-

jelim odjeljenjem da postavi neki interesantan zadatak iz kojeg mogu proizaći različiti zadaci za svaki razred, a na kraju časa da svi sa zadovoljstvom slušaju odrađeno za svaki razred. Na primjer, učenici iz različitih razreda mogu zajednički slušati neku priču, da gledaju neki film, sliku, animaciju, a onda da dobiju diferencirane zadatke koji se trebaju ispunjavati.

Zajednički rad se detaljno planira u dnevnom planiranju/planiranju nastavnog sata. Tako, na primjer, svi učenici slušaju izvještaj grupe koja je posjetila poštu, a onda učenici prvog razreda imaju govornu vježbu „Razgovor telefonom“, učenici drugog razreda usvajaju slovo „Š“, učenici trećeg razreda usvajaju znanja o pošti, učenici četvrtog razreda radu rad s podacima skupljeni tokom posjete pošte (broj telefonskih pretplatnika, broj internet-pretplatnika, broj pisma koje poštar nosi nedjeljno i slično), a učenici petog razreda imaju pismenu vježbu na temu *Pisanje pisma*. Na kraju nastavnog sata, zajedničkim radom, učenici mogu nakratko ponoviti znanja do kojeg su došli tokom časa.

5.2. Didaktičke strategije za rad u malim grupama učenika različitih razvojnih uzrasti

Za rad u kombiniranim razredima preporučuju se sljedeće didaktičke strategije:

- Aktivno učenje
- Učenje s rješavanjem problema i s istraživanjem (problemska nastava)
- Korelacijsko-integracijska ili integrirana nastava
- Projektna nastava
- Igre i simulacije

● Aktivno učenje

Različitim aktivnostima, primjenom aktivnih metoda, učenici postižu vaspitno-obrazovne ciljeve. Tako, učenici stiču znanje iskustvom, zato što učestvuju u planiranju i u organizaciji procesa učenja.

Aktivnim učenjem aktivira se fantazija i stvaralačke sposobnosti učenika, a oni preduzimaju odgovornost za odluke u procesu učenja. To je inovativno učenje usmjereno ka budućnosti – učenici postavljaju hipoteze, predviđaju, simuliraju, predlažu različite strategije (na primjer, bura ideja, metoda 6-3-5- i sl.)

Metode i tehnike za uspješnu aktivnu nastavu⁴

Tabela 4: : Metode i tehnike uspješne aktivne nastave

Metod/tehnika ¹	Opis
Bura ideja („Brainstorming“)	Pojedinac ili grupa ima mogućnost da pretstavi svoje ideje na određenu ideju ili problem. Pritom se ima u obzir sljedeći princip: kvantitet je u prilog kvalitetu, dobro je sve čega smo se sjetili, koliko je ideja „luđa“ toliko je bolja, kombiniranje i razvoj ideja.
Okrugli sto	U okviru manje ili veće grupe, svaki učenik ističe, u usmenom ili pismenom obliku (na zajedničkom papiru) svoje ideje, kao i prilozi svog partnera.
Studija slučaja	Na osnov realne životne situacije, grupa vrši analizu, traži rješenja, rješava probleme i saživljava se sa slučajom.
Debata	Učenicima ili grupama se dodjeljuju različite pozicije u odnosu na neku kontraverznu temu. Poslije određenog vremena potrebnog za pripremu, suprotstavljene strane ističu svoje argumente.
Demonstracija	Učenicima pokazati ili dati uputstvo kako da se izvede neka aktivnost. Demonstracija je najčešće prosljeđena mogućnošću da učenici nešto isprobaju ili naprave.
„Putovanja“	Učenici napuštaju prostor za nastavu i izlaze vani s određenim zadatkom: da posmatraju nešto, da pronađu ili skupljaju informacije itd.

⁴ Томевска-Илиевска, Е. (2016), Интерактивни модели за развивање на педагошките компетенции: Учебно помагало. Скопје: Филозофски факултет (47 стр.).

⁵ Адаптирано од D. Breneselović-Pavlović, T. Pavlovski (2000), стр. 120-125, превод: Е. Томевска-Илиевска.

Panel-diskusija	Svi učenici ističu svoje stavove na određenu temu, diskutuju o problemima i odgovaraju na pitanja.
Diskusione grupe	U okvirima manjih grupa, učenici diskutuju o određenim pitanjima i dolaze do zajedničkih odgovora i rješenja. Zatim informišu cijelu grupu o svom radu, po čemu slijedi upoređivanje i diskusija.
Izrada mape, grafikona, matrica	Ključne ideje, odluke, postupci i operacije označavaju se, analiziraju i dovode u vezu.
Projekat	Učenici prave projekat u kojem primjenjuju određene postupke, principe, vještine, znanja i stavove. Projekti se mogu prezentirati tokom radionice ili biti „domaći zadatak“.
Kvizovi/testovi	Mogu se koristiti na različite načine, prije ili poslije nastave, kao sredstvo za evaluaciju, kao metod provjere naučenog, kao igra i slično.
Dramatizacija	Učenici prate „priču“ koju igraju drugi učesnici prema dobivenim scenariju. Poslije, cijela grupa diskutuje, analizira i rješava određenu situaciju. Male grupe prije svih igraju dobivenu ulogu prema različitom ili istom scenariju.
Priča	Učenici pričaju konkretne primjere koji su u vezi s temom koja se obrađuje. Varijacija: čitanje priče iz literature ili pričanje „životne priče“ koja je u vezi s temom.
Dnevnik	Učenici vode dnevnik u kojem bilježe vlastita razmišljanja o određenoj temi, problemu ili zadatku, prije početka diskusije. Ova tehnika pomaže učenicima da dobiju uvid vlastitog mislalnog procesa, tako što s velikim povjerenjem u sebe mogu slobodnije preći u diskusiju ili u nekom drugom obliku učenja.
Analiza	Učenici, individualno ili u grupama, analiziraju određene materijale (videosnimci, tekst, priča), primjenjujući nove strategije, tehnike ili metode.
Sparing-partner	Uspostavljanje mentorskog odnosa između dva učenika koji se sreću tokom nastave, kako bi mogli uzajamno istaći probleme, pitanja, daju jedno drugom sugestije, savjete i smjerove.
Informisanje	Učenici izvještavaju o aktivnostima u grupi ili za individualni rad, koji su usmjereni ka rješavanju problema, zadataka i slično.
Upitnik	Učenici popunjavaju upitnike, skale procjene ili testove s kojima dobijaju informacije o vlastitom napredovanju u kontekstu teme koja se obrađuje.
Pregled materijala	Učenici individualno ili u grupi čitaju dobivene materijale za vrijeme nastave ili one koji su potrebni za nastavu.

Plan za akciju	Učenici, individualno ili u grupi, prave plan za primjenu naučenih identifikovanih ciljeva, aktivnosti, resursa i vremenska ograničenja.
Usmjerena fantazija	Učenici se pozivaju na opuštenu atmosferu kako bi se zamislili u nekoj situaciji niz koju ih vodi nastavnik. Poslije učenici podijele šta su vidjeli, doživjeli ili osjetili.
Asocijacije	Učenici riječima, slikama, kretanjem ili s drugim sredstvom prikazuju svoje asocijacije date teme, iskaz ili pojam.
Mentorstvo	Učenik postaje par s drugim učenikom koji ima više iskustva, znanja i vještine povezane s datim problemom.

• **Učenje rješavanjem problema i istraživanjem (problemska nastava)**

Ovaj način učenja je učenje otkrivanjem i istraživanjem. Nastavnik pomaže učenicima pri uočavanju, objašnjavanju i rješavanju problema, pri čemu je naglašena učenikova samostalna aktivnost. Pri rješavanju problema, odnosno problemske situacije, nastavnik treba uputiti učenike da se prvo trebaju konsultirati sa svojim saučenicima ili da potraže pomoć od njih, a tek poslije da potražu pomoć ili smjernice od nastavnika.

Pri učenju s otkrivanjem i istraživanjem razvija se kreativno mišljenje, kooperativnost, radoznalost kod učenika i sl. Istraživački zadatak treba biti podijeljen na nekoliko manjih zadataka, koji se trebaju rješavati u grupama po troje ili po četvoro učenika.

• **Korelacijsko-integracijska ili integrirana nastava**

Nastavnik nastoji da poveže ili integriše sadržine iz više programskih područja/nastavnih tema/nastavnih cjelina i, analogno njima, da predviđa posebne aktivnosti. Ideja za korelaciju i integraciju može se ostvariti i planiranjem zajedničkih projekata koji mogu biti s vremenom od jednog dana do nekoliko nedjelja.

• **Projektna nastava**

Uloga nastavnika u ovoj vrsti grupnog rada je da bude organizator, saradnik i podržavač, a ne predavač. Zajednički zadatak može se realizovati u toku jednog dana, jedne nedjelje ili u dužem vremenskom periodu (na primjer, kalendar vremena). U središtu projekta je neko pitanje, problem i sl.

Rezultati zajedničkog rada najčešće su oblik praktične izrade, školske novine, zidni plakat, i sl., a završavanje zadatka treba rezultovati sa zajedničkim izrađenim proizvodom.

Primjer za projektnu nastavu je izrada školske novine (dogovor za zajednički zadatak-projekat, biranje imena školske novine, pisanje i ilustriranje priloga, kreiranje naslovne stranice, preduzetničke ideje (na primjer, gdje i kako će se prodavati), planiranje načina svječanice promocije novine. Pritom, odrasliji učenici trebaju pomagati mlađe.

● **Igre i simulacije**

Metod igre se mnogo često koristi u radi s učenicima mlađe zradi. Nastavnik može organizovati različite vrste igara, kao na primjer: igre za takmičenje, suradničke igre, kombinacija igara za takmičenje i suradničkih igara, simulacija neke situacije itd.

Važno je napomenuti da prije početka rada u manjim grupama obavezno treba utvrditi pravila ponašanja učenika (putem dogovaranja).

Poslije završetka časa, nastavnik treba potražiti od učenika da razmisle o aktivnostima na času i da ih vrednuju riječima, tehnikama „semafor“ ili brojevima, s ciljem da se kod njih razvijaju sposobnosti za kritiku i samokritiku.

5.3. Vrste nastavnih satova u kombiniranim odjeljenjima

U zavisnosti od toga da li će se obrađivati nova nastavna sadržina ili će se sistematizirati znanja učenika u svakom razredu pojedinačno, nastavni sati u kombinovanim odjeljenjima mogu se klasificirati u više tipova.

● **Rad u kombiniranom odjeljenju sastavljeno od dva razreda:**

- nastavni čas na kojem jedan razred usvaja nova znanja, a učenici drugog razreda utvrđuju, ponavljaju ili proširuju svoja znanja;
- nastavni čas na kojem u oba razreda učenici usvajaju nova znanja;
- nastavni čas na kojem učenici oba razreda utvrđuju, ponavljaju ili proširuju svoja znanja.

● **Rad u kombiniranom odjeljenju sastavljenim od tri razreda:**

- nastavni čas za usvajanje novih znanja u sva tri razreda;
- nastavni čas u kojem učenici sva tri razreda utvrđuju, ponavljaju ili proširuju svoja znanja;
- nastavni čas na kojem učenici u dva razreda usvajaju nova znanja, a u trećem razredu učenici utvrđuju, ponavljaju ili proširuju svoja znanja;
- nastavni čas na kojem učenici dva razreda utvrđuju, ponavljaju ili proširuju svoja znanja, a u jednom razredu učenici usvajaju nova znanja.

U kombiniranim odjeljenjima nastava se lako može isplanirati, organizovati i realizovati, ali je pravi izazov, pa čak i za najiskusnije nastavnike, planiranje, organizovanje i realizovanje nastave u kombiniranim razredima od tri ili više razreda. Specifičnosti rada u kombiniranim odjeljenjima sa tri ili više razreda, nalažu potrebu da se planiraju i realizuju nastavni sati na kojima će se u jednom ili u dva razreda usvajati nova znanja, dok u druga dva razreda učenici će utvrđivati, ponavljati ili proširivati svoja znanja. Ovi nastavni sati su najracionalniji i najmanje opterećuju i nastavnika i učenike.

5.4. Organizacija časa prema rasporedu nastavnih predmeta

Organizacija i realizacija časova u kombiniranim odjeljenjima, s aspekta rasporeda nastavnih satova, je isto tako složeni zadatak za nastavnika.

- Nastavnik realizuje jedan nastavni sat jednog nastavnog predmeta u sve razrede. Na primjer, u svim razredima nastavnik može realizovati nastavni sat iz Fizičkog i zdravstvenog obrazovanja, Muzičkog obrazovanja, Likovnog obrazovanja, Časa razredne nastave („Životne vještine“), Matematike, a ponekad i u drugim nastavnih predmeta, ukoliko je to moguće s aspekta spiralnosti nastavnih predmeta. Na ovim časovima maksimalno će se primjenjivati diferencirani pristup radu u zavisnosti od razlika u razvojnim karakteristikama učenika koji su uključeni u kombiniranom odjeljenju.
- Nastavnik ostvaruje nastavne ciljeve i realizuje nastavne sadržine iz različitih nastavnih predmeta tokom jednog nastavnog sata, jedan čas u jednom razredu, a s drugim razredima, kada nije direktno prisutan, realizuje nastavu organiziranjem samostalnog rada. Svaki samostalni rad učenika nastavnik treba provjeriti, odnosno prokomentirati, i na osnov toga učenici mogu nastaviti rad. Nastavnik treba dobro isplanirati vrijeme za samostalni rad učenika, kako bi se uklopio u vrijeme trajanja jednog nastavnog sata. Postoje dvije varijante ovog načina rada:

Prva varijanta se javlja povremeno, kada učenici iz jednog razreda rješavaju test, pismeni rad, rješavaju zadatke, izrađuju nastavni list i sl., a nastavnik za to vrijeme direktno radi s drugim razredom, i to tokom cijelog nastavnog časa;

Druga varijanta je česta i preporučuje se, jer je nastavnik tada prisutan u sve razrede. Nema opasnosti od svođenja nastave samo na program jednog ili dva razreda i osigurava se realizacija nastavnog programa u sve razrede. Ovim načinom rada teško se mogu organizovati uvodni i završni dio nastavnih časova. Nedostatak ove varijante je u tome što se nedovoljno koriste mogućnosti zajedničkog rada u razredu.

Napomena: U nastavi u kombiniranim odjeljenjima treba imati veliku fleksibilnost u odnosu na organizaciju vremena, s preporukom za prevazi-
laženje razredno-predmetnog sistema. Ovo pitanje treba diskutirati više sa savjetnicima i inspektorima.

Šibli sugerše da se u kombiniranim odjeljenjima stvore uslovi da učenici uče prije nastave, za vrijeme nastave i poslije nastave.⁶ Na primjer, u kombiniranim odjeljenjima s učenicima od sedmog do devetog razreda, nastavnik može pripremiti sadržinu na nižem nivou (na primjer, na Power Point slajdovima), učenici je pročitaju prije dolaska u učionicu i poslije dolaska na času popune kraći upitnik, koristeći naučene informacije iz Power Point slajdova. Proces „učenje prije učenja“ omogućuje da se dobije dopunsko vrijeme kako bi učenici mogli da se angažuju u aktivnostima, diskusijama i u grupnom radu i tim načinom postignuti znanja i sposobnosti iz viših nivoa Blumove taksonomije. Autori sugeršu poslije završavanje nastave da nastavnici daju učenicima složenije zadatke.

U višeodjeljenskim kombinacijama, nastavnik treba posvetiti posebnu pažnju pravilnoj organizaciji vremena, dizajniranju i pronalaženju potrebnih resursa i pomagala za učenje, s ciljem da se obezbijedi kvalitetno usvajanje nastavnih sadržina, dobra artikulaciju časa i pažljivo izabrati socijalne oblike rada.

⁶ [16] Shibley, Ike. 2009. 10 Ways to Improve Blended Learning Course Design. In Magna Publications Online Seminar, edited by B. Snyder.

5.5. Raspored nastavnih satova u kombiniranim odjeljenjima

Jedna od osnovnih pretpostavki za uspješno organizovanje nastavnog rada u kombiniranim odjeljenjima pretstavlja izrada funkcionalnog rasporeda nastavnih časova.

Rad u kombiniranim odjeljenjima, isto tako, realizuje se bez odstupaka iz nastavnih planova i programa, u pogledu zastupljenosti nastavnih predmeta po razredima i predviđenim nedjeljnim i godišnjem broju nastavnih časova.

Pri izradi rasporeda časova nastavnik treba imati u obzir didaktičke zahtjeve, kao i specifičnosti rada u kombiniranim odjeljenjima.

Raspored nastavnih časova treba biti usaglašen sa sljedećim zahtjevima:

- u kombiniranim odjeljenjima, raspored nastavnih časova treba biti simetričan u odnosu na vremensko raspoređivanje nastavnih predmeta tokom radne nedjelje za svaki razred odvojeno;
- ukoliko su za neke nastavne predmete nedjeljno predviđeno više nastavnih satova nego radnih dana (makedonski jezik, albanski jezik, turski jezik, srpski jezik, bosanski jezik), danima kada treba planirati dva časa iz ovih predmeta treba nastojati da isti ne budu jedan za drugim, odnosno da se ne organizuju t. z. blok-časovi, jer razvojne karakteristike ovih učenika ne omogućuju maksimalnu pažnju i koncentraciju. Blok-časovi bi se mogli planirati samo kada za to postoje uslovi i mogućnosti, na primjer blok-časovi iz Likovnog obrazovanja, ili kada su nastavni časovi predviđeni za usmeno i pismeno izražavanje učenika u okviru maternjeg jezika. U drugim slučajima, preporučuje se između dva časa istog nastavnog predmeta, u jednom danu, planirati nastavni sat iz drugog nastavnog predmeta. Isto tako, ne preporučuju se blok-časovi iz nastavnog predmeta Fizičko i zdravstveno obrazovanje.

Nastavnik treba imati u obzir da kada mlađi učenici imaju čas iz nastavnih predmeta koji daju mogućnost za samostalni rad (na primjer, Likovno obrazovanje) ili u danima kada mlađi učenici imaju manje nastavnih časova, onda za odraslije razrede planirati nastavni čas/časove gdje ima više direktne nastave.

O uspješnom iskustvu za izradu rasporeda časova u kombiniranim odjeljenjima može se preporučiti raspored časova za šestčasovni nastavni dan. Ovim oblikom organiziranja kombinirane nastave, niži razred dolaze na prva dva časa, kada nastavnik s njima realizuje prva dva nastavna časa, (Maternji jezik i Matematika), viši

razredi dolaze na treći čas i zajedno realizuju treći i četvrti čas. Poslije četvrtog časa učenici nižih odjeljenja odlaze, pa peti i šesti čas nastavnik realizuje časove iz Maternjeg jezika i Matematike s učenicima viših razreda. Tako, nastavni predmeti Maternji jezik i Matematika realizuju se odvojeno, dok se drugi predmeti realizuju zajedno.

● **Prednosti ovog oblika organizacije u kombiniranoj nastavi su:**

- učenicima se daje mogućnost da prate časove iz Maternjeg jezika i Matematike u manjebrojnom odjeljenju, odnosno manjim brojem učenika, i
- omogućuje nastavniku da bolje prati proces učenja.

● **Nedostaci ovog oblika organizacije su sljedeći:**

- stvara umor i preopterećuje nastavnika;
- ne dozvoljava učenicima da uče zajedno i jedni od drugih na svim nastavnim časovima;
- smanjuje razvoj socijalnih vještina učenika,
- ne stvara mnogo mogućnosti učenicima da rade samostalno.

Saglasno Zakonom za osnovno obrazovanje, treba organizovati obuhvatanje učenika od prvog do trećeg razreda jedan sat prije nastave i ovaj period tokom dana nastavnik može iskoristiti za realizaciju specifičnih planiranih aktivnosti samo za određeni broj učenika.

Raspored časova u kombiniranom odjeljenju treba biti fleksibilan, odnosno prisposobljiv. Nastavnik treba navesti nastavne predmete za svaki razred iz kombiniranog odjeljenja za svaki dan, ali ne mora navesti i njihov redoslijed, (nastavnik će utvrditi redoslijed za vrijeme pripreme nastave). Sami redoslijed, utvrđuje se u saglasnosti sa sadržinskom povezanošću, mogućnošću za samostalni rad učenika, kao i u zavisnosti od toga da li se obrađuje nova nastavna sadržina ili se ponavlja materijal i sl.

5.6. Pedagoška evidencija i dokumentacija u kombiniranim odjeljenjima

Pedagoška evidencija i dokumentacija vodi se u saglasnosti s Pravilnikom o obliku, sadržaju i načinu vođenja pedagoške dokumentacije i evidencije u osnovnoj školi⁷ i obavezna je za sve osnovne škole, a sastoji se od: glavne knjige učenika, odjeljenskog dnevnika, evidentnog lista o uspjehu učenika/učenice, učeničke legitimacije, dodatku svjedočanstva, pedagoškoj evidenciji o vannastavnim aktivnostima, pedagoškoj evidenciji o dopunskoj nastavi i pedagoškoj evidenciji o dodatnoj nastavi. Ove vrste pedagoške evidencije i dokumentacije vode se u kombiniranim odjeljenjima. Odjeljenski dnevnik popunjava se saglasno Uputstvu o vođenju odjeljenskog dnevnika.

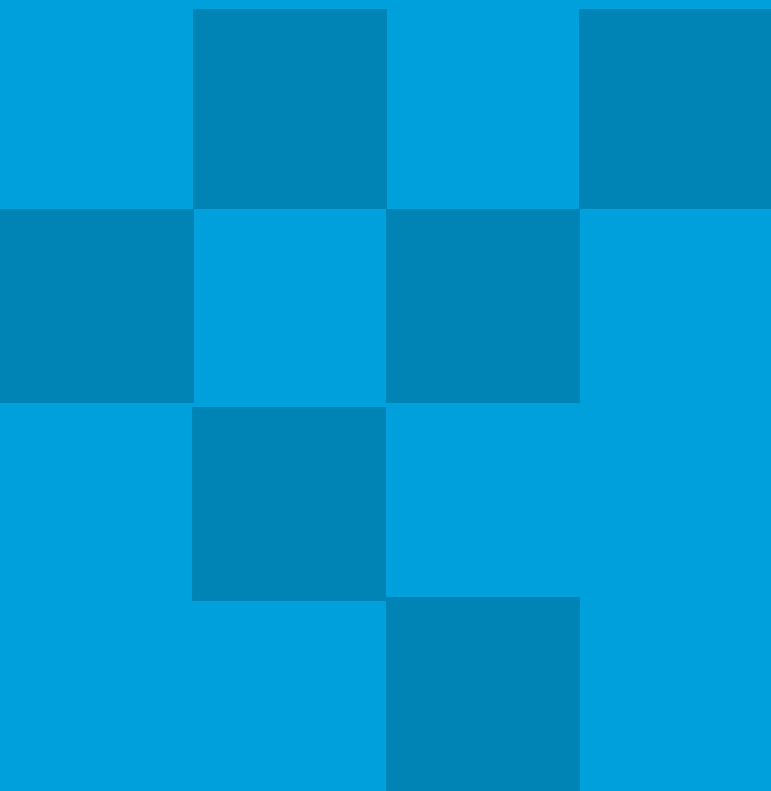
⁷ Pravilnik za oblik, sadržinu i načinu vođenja pedagoške dokumentacije i evidencije u osnovnoj školi ("Službeni list Republike Sjeverne Makedonije" br. 28 od 7.2.2020 godine)

Literatura:

1. Burke Walsh, K. (2004). Kurikulum za prvi razred osnovne škole: Stvaranje razreda usmjerenog na dijete. Zagreb: Udruga roditelja Korak po korak.
2. Gardner, H. (2005). Disciplinarni um: Obrazovanje kakvo zaslužuje svako dijete: S one strane činjenica i standardiziranih testova. Zagreb: Educa.
3. Glasser, W. (1994). Kvalitetna škola. Zagreb: Educa.
4. Закон за основното образование („Службен весник на Република Северна Македонија“, бр.161 од 5.8.2019 год.).
5. Jensen, E. (2003). Super-nastava: Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje. Zagreb: Educa.
6. Lataille-Démoré, D. (2005). Guide documenté des pratiques réussies. Projet des classes à niveaux multiples. CD-ROM. Ontario Ministry of Education. 21. Veenman, S., Kenter, B. et Post.
7. Lučić, K., Matijević, M. (2004). Nastava u kombiniranim odjelima. Zagreb: Školska knjiga.
8. Matijević, M., Topolovčan, T. (2017). Multimedijaska didaktika. Zagreb: Školska knjiga.
9. Маус, Д., Рејнолдс, Д. (2017). Ефективна настава: истражувања и практика. (Превод: Емилија Вељанова), Скопје: Арс Ламина.
10. Stankovic, M, Gorgevik .D, Organizacija nastave u kombinovanim odeljenjima, Decje novine, Gornji Milanovac, 1981.
11. Томевска-Илиевска, Е. (2017), Интерактивни пристапи во наставата. Скопје: Филозофски факултет.
12. Томевска-Илиевска, Е. (2016), Интерактивни модели за развивање на педагошките компетенции: Учебно помагало. Скопје: Филозофски факултет.
13. https://www.academia.edu/3648689/596960_Rad_u_koimbiniranim_razrednim_odjelima_1_
14. Practical tips for teaching multigrade classes, Corporate author: UNESCO Office Bangkok and Regional Bureau for Education in Asia and the Pacific [809], ISBN: 978-92-9223-453-9 (electronic).
15. <https://pdfs.semanticscholar.org/d776/46fc5f444e1c058d79d31890cf795d45fedc.pdf> Effectiveness of Multi-Grade Classes: Cooperative Learning as a Key Element of Success Parvin Kadivar, Shokooh Navabi Nejad, and Zahra Madadi Emamzade.

PRILOZI

Prilog br.1

Vrste i broj kombinovanih odjeljenja u razrednoj nastavi u osnovnim školama u Republici Sjevernoj Makedoniji u školskoj 2018/2019 godina

Vrste kombiniranih odjeljenja u razrednoj nastavi	Skoplje	Kumanovo, Lipkovo, Staro Nagoričane, Kriva Palanka, Kratovo	Veles, Čaška i Gradsko	Štip, Karbinci, Lozovo, Sveti Nikole, Radoviš, Konče i Probištip	Kočani, Zrnovce i Vinica	Berovo i Pečevo	Delevo i Makedonska Kamenica	Kavadarci, Rosoman, Negotino, Demir Kapija, Gevgelija	Strumica, Novo Selo, Vasilevo, Bosilevo i Valandovo	Bitola, Mogila, Resen i Demir Hisar	Prilep, Krivogaštani, Dolneni, Kruševo i Makedonski brod	Tetovo, Bogovinje, Brvenica, Jegunovce i Želino	Gostivar, Mavrovo, Rostuše i Vrapčište	Debar i Centar Župa	Kičevo	Struga i Vevčani	Ohrid	Ukupni broj i (prema vrsti kombinacije)
1i2	7	5		3	1	1	1	3	3	2	6	8	4		2	1	1	48
1i3	4	1		4			1	2	5	5	7	1	3	1	2	1	2	39
1i4	2		1	1	1			1	3	2	3	1	2			1		18
1i5	4	1						1	7	2	2	2	2			2		23
2i3	7	8	1	8	6	3	6	2	8	4	2	7	1		1	2	2	68
2i4	8	10	1	5	3			5	12	15	5	10	6	1	1	4		86
2i5	2	1		1	1			1	5	8	2	1	1		2	1		26
3i4	7	1		1	1	1		1	6	1	1	2	4		2	1	2	31
3i5	4	7	3	5	1			5	5	10	6	12				4	2	64
4i5	10	12	9	21	7	7	6	7	7	6	17	15	4	2	6	3	10	149
1,2i3	4	4	5	9	1	3		5	3	4	9	4	2	3	3		6	65
1,2i4	1							2	1	1	1	1	2			1		10
1,2,5				1	1				1			3						6
2,3i4	4	1	1	1					2		1	2						12
2,3i5								1	1	2	3	1	1			1		10
3,4i5	1	3	1							1	1	1	2				1	11
1,2,3i4	2	4		2					1	2	1		3	2			1	18
1,2,3i5	1	2		1				1		1	4							10
1,2,3,4i5	4	4	2	3			1		3	15	11	1	1		1	1	1	48
1,4i5	1																	1
1,3i5	4	3						3	2	10	3	2	3					30
1,3i4	2			1				2		4				1				10
2,3,4i5		3	3	1				3		7	2	1			1	1		22
2,4i5		1						2		5	1	1				1		11
1,3,4i5			1	1					1	1	2		2					8
1,4i5				1	1				1	4	1							8
1,2,4i5				1	1			1	1	5	2							11
Ukupno	79	71	28	71	25	15	15	48	78	117	93	73	46	10	21	25	28	843

Prilog br. 2

Vrste i broj kombinovanih odjeljenja u predmetnoj nastavi u osnovnim školama u Republici Sjevernoj Makedoniji 2018/2019 godina

Vrste kombinovanih odjeljenja u predmetnoj nastavi	Skopje	Kumanovo, Lipkovo, Staro Nagoričane, Kriva Palanka, Kratovo	Veles, Čaška i Gradsko	Štip, Karbinci, Lozovo, Sveti Nikole, Radoviš, Konče i Probištip	Kočani, Zrnovce i Vinica	Berovo i Pehčevo	Delčevo i Makedonska Kamenica	Kavadarci, Rosoman, Negotino, Demir Kapija, Gevgelija	Strumica, Nevo Selo, Vasilevo, Bosilevo i Valandovo	Bitola, Mogila, Resen i Demir Hisar	Prilep, Krivogaštani, Dolneni, Kruševo i Makedonski brod	Tetovo, Bogovinje, Brvenica, Jegunovce i Zelino	Gostivar, Mavrovo, Rostuše i Vrapčište	Debar i Centar Župa	Kičevo	Struga i Vevčani	Ohrid	Ukupni broj i (prema vrsti kombinacije)
6 i 7	12	3		1	1			1			3	2	2		1			26
6 i 8	2	1											1			1	1	6
6 i 9																		0
7 i 8		1																1
7 i 9	1				1								1			1	1	5
8 i 9	12	3		1	1			1			3	2	1					24
6, 7 i 8	1																	1
6, 7 i 9	1																	1
6, 7, 8 i 9	1	1																2
3, 4 i 6									1									1
Ukupno	30	9	0	2	3	0	0	2	1	0	6	4	5	0	1	2	2	67

Prilog br. 3

Broj osnovnih škola, objekti i jezik na kojem se realizuje nastava u kombiniranim odjeljenjima

U Gradu Skoplju ima 27 osnovnih škola sa 49 objekata u kojima se organizuje nastava u 121 kombiniranom odjeljenju. U 49 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 63 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku, u 7 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku i u 2 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na srpskom jeziku. Kombinirana nastava realizuje se u škole u sljedećim opštinama:

- KKarpoš – u 1 osnovnoj školi s 1 objektom ima 1 kombinirano odjeljenje u kojem se nastava realizuje na albanskom jeziku;
- Saraj – u 5 osnovnih škola sa 6 objekata ima ukupno 15 kombiniranih odjeljenja, od kojih: u 2 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 13 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku;
- Čučer-Sandevo – u 2 osnovne škole sa 5 objekata ima ukupno 16 kombiniranih odjeljenja, od kojih: u 3 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 11 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku, a u 2 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na srpskom jeziku;
- Gazi Baba – u 2 osnovne škole sa 2 objekata ima ukupno 4 kombiniranih odjeljenja u kojima se nastava realizuje na makedonskom jeziku;
- Aračinovo – u 1 osnovnoj školi sa 2 objekta ima ukupno 3 kombinirana odjeljenja, od kojih: u 1 kombinirano odjeljenje nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 2 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku;
- Butelj – u 1 osnovnoj školi sa 1 objektom ima 1 kombinirano odjeljenje u kojem se nastava realizuje na makedonskom jeziku;
- Šuto Orizari – u 1 osnovnoj školi sa 1 objektom ima ukupno 2 kombinirana odjeljenja u kojima se nastava realizuje na makedonskom jeziku;
- Čair – u 2 osnovnim školama sa 2 objekta ima ukupno 11 kombiniranih odjeljenja, od kojih u 5 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 6 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku;

- Aerodrom - u 1 osnovnoj školi sa 1 objektom ima 2 kombinirana odjeljenja u kojima se nastava realizuje na albanskom jeziku;
- Kisela Voda - u 2 osnovne škole sa 2 objekta ima ukupno 13 kombiniranih odjeljenja, od kojih: u 11 kombinirana odjeljenja se nastava realizuje na makedonskom jeziku, a u 2 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku;
- Sopište - u 1 osnovnoj školi sa 5 objekata ima ukupno 13 kombiniranih odjeljenja, od kojih: u 6 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 4 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku;
- Studeničani - u 3 osnovne škole s ukupno 7 objekata ima ukupno 20 kombiniranih odjeljenja, od kojih: u 1 kombiniranom odjeljenju nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 15 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku, a u 4 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku;
- Zelenikovo - u 1 osnovnoj školi sa 4 objekta ima ukupno 7 kombiniranih odjeljenja u kojima se nastava realizuje na albanskom jeziku;
- Ilinden - u 2 osnovne škole sa 4 objekta ima ukupno 5 kombiniranih odjeljenja u kojima se nastava realizuje na makedonskom jeziku;
- Petrovac - u 2 osnovne škole sa 6 objekata ima ukupno 8 kombiniranih odjeljenja u kojima se nastava realizuje na makedonskom jeziku.
- U sljedećim regionima ima ukupno 173 osnovnih škola sa 521 objektom u kojima ima 838 kombiniranih odjeljenja. U 636 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 141 kombiniranom odjeljenju nastava se realizuje na albanskom jeziku, u 55 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku i u 6 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na srpskom jeziku.
- U regionu Kumanovo, Lipkovo, Staro Nagoričane, Kriva Palanka i Kratovo u 16 osnovnih škola sa 53 objekata ima ukupno 81 kombinirano odjeljenje. U 60 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 15 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku i u 6 kombiniranih odjeljenja nastava se realizuje na srpskom jeziku.
- U regionu Veles, Čaška i Gradsko u 8 osnovnih škola sa 20 objekata ima ukupno 28 kombiniranih odjeljenja. U 23 kombinirana odjeljenja nastava se

realizuje na makedonskom jeziku, a u 5 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku.

- U regionu Štip, Karbinci, Lozovo, Sveti Nikole, Radoviš, Konče i Probištip u 14 osnovnih škola sa 46 objekata ima ukupno 81 kombinirana odjeljenja. U 62 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 19 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku.
- U regionu Kočani, Zrnovci i Vinica u 10 osnovnih škola sa 20 objekata ima ukupno 31 kombinirana odjeljenja, a nastava se realizuje na makedonskom jeziku.
- U regionu Berovo i Pehčevo u 2 osnovne škole sa 9 objekata ima ukupno 15 kombiniranih odjeljenja, u kojima se nastava realizuje na makedonskom jeziku.
- U regionu Delčevo i Makedonska Kamenica u 3 osnovne škole sa 10 objekata ima ukupno 15 kombiniranih odjeljenja, u kojima se nastava realizuje na makedonskom jeziku.
- U regionu Kavadarci, Rosoman, Negotino, Demir Kapija, Gevgelija, Bogdanci i Dojran u 13 osnovnih škola sa 33 objekata ima ukupno 56 kombiniranih odjeljenja. U 52 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 4 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku.
- U regionu Strumica, Novo Selo, Vasilevo, Bosilovo i Valandovo u 15 osnovnih škola sa 48 objekata ima ukupno 81 kombinirana odjeljenja. U 69 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 12 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku.
- U regionu Bitolj, Mogila, Resen i Demir Hisar u 19 osnovnih škola sa 82 objekata ima ukupno 117 kombiniranih odjeljenja. U 96 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 17 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku, a u 4 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku.
- U regionu Prilep, Krivogaštani, Dolneni, Kruševo i Makedonski Brod u 18 osnovnih škola sa 61 objektom ima ukupno 100 kombinirana odjeljenja. U 82 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 18 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku.
- U regionu Tetovo, Bogovinje, Jegunovce, Tearce i Želino u 20 osnovnih škola sa 41 objekata ima ukupno 83 kombinirana odjeljenja. U 55 kombinira-

na odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 24 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku i u 4 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku.

- U regionu Gostivar, Mavrovo i Rostuše i Vrapčičte u 13 osnovnih škola sa 36 objekata ima ukupno 54 kombinirana odjeljenja. U 24 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 30 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku.
- U regionu Debar i Centar Župa u 2 osnovne škole sa 7 objekata ima ukupno 10 kombinirana odjeljenja. U 2 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku, a u 6 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom i na albanskom jeziku.
- U regionu Kičevo u 8 osnovnih škola sa 17 objekata ima ukupno 23 kombinirana odjeljenja. U 6 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 15 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na albanskom jeziku, a u 2 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku.
- U regionu Struga i Vevčani u 8 osnovnih škola sa 19 objekata ima ukupno 30 kombinirana odjeljenja. U 12 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, u 14 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 4 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na turskom jeziku
- U regionu Ohrid u 4 osnovne škole sa 19 objekata ima ukupno 33 kombinirana odjeljenja. U 32 kombinirana odjeljenja nastava se realizuje na makedonskom jeziku, a u 1 kombiniranom odjeljenju nastava se realizuje na albanskom jeziku.

Prilog br. 4

Primjer 1: Raspored časova – prvi i drugi razred (kombinirano odjeljenje)

Časovi	Ponedjeljak	Utorak	Srijeda	Četvrtak	Petak
1	I raz. Engleski jezik II raz. Engleski jezik	Maternji jezik Maternji jezik	Matematika Matematika	Maternji jezik Maternji jezik	Maternji jezik Maternji jezik
2	I raz. Maternji jezik II raz. Maternji jezik	Matematika Matematika	Maternji jezik Maternji jezik	Matematika Matematika	Matematika Matematika
3	I raz. Matematika II raz. Matematika	Društvo Likovno obrazovanje	Likovno obrazovanje Prirodne nauke	Maternji jezik Maternji jezik	FZO FZO
4	I raz. Prirodne nauke II raz. Čas razredne zajednice		Prirodne nauke Likovno obrazovanje	Likovno obrazovanje Општество	Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje
5	I raz. Muzičko obrazovanje II raz. Muzičko obrazovanje	II raz. Dopunska nastava	FZO FZO	Engleski jezik Engleski jezik	Prirodne nauke
6	II raz. Dodatna nastava				

Primjer 2: Raspored časova - IV i V razred (kombinirana nastava)

Časovi	Ponedjeljak	Utorak	Srijeda	Četvrtak	Petak
1	IV raz. Čas razredne zajednice V raz. Tehničko obrazovanje	Prirodne nauke Matematika	Prirodne nauke Matematika	Maternji jezik Matematika	Matematika Prirodne nauke
2	IV raz. Matematika V raz. Tehničko obrazovanje	Maternji jezik Maternji jezik	Maternji jezik Društvo	Matematika Rad s kompjuterima i osnove programiranja	Likovno obrazovanje Matematika
3	IV raz. Makedonski jezik V raz. Matematika	Matematika Društvo	Matematika Maternji jezik	Engleski jezik Engleski jezik	Maternji jezik Maternji jezik
4	IV raz. Društvo V raz. Makedonski jezik	Društvo Likovno obrazovanje	Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje	Engleski jezik Engleski jezik	Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje
5	IV raz. FZO V raz. FZO	FZO FZO	Rad s kompjuterima i osnove programiranja Likovno obrazovanje	FZO FZO	Tehničko obrazovanje Prirodne nauke
6	IV raz. Engleski jezik V raz. Engleski jezik	Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava	Likovno obrazovanje Rad s kompjuterima i osnove programiranja	Rad s kompjuterima i osnove programiranja Maternji jezik	Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava
7				Čas razredne nastava	

Primjer 3: Raspored časova - I, II, III, IV i V razred (kombinirano odjeljenje)

Časovi	Ponedjeljak	Utorak	Srijeda	Četvrtak	Petak
1	I raz. Maternji jezik II raz. Čas razredne nastave III raz. Čas razredne nastave IV raz. Čas razredne nastave V raz. Tehničko obrazovanje	Maternji jezik Matematika Maternji jezik Prirodne nauke Matematika	Maternji jezik Matematika Matematika Prirodne nauke Matematika	Matematika Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik Matematika	Matematika Maternji jezik Likovno obrazovanje Matematika Prirodne nauke
2	I raz. Matematika II raz. Maternji jezik III raz. Maternji jezik IV raz. Matematika V raz. Tehničko obrazovanje	Matematika Maternji jezik Matematika Maternji jezik Maternji jezik	Matematika Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik Društvo	Maternji jezik Matematika Matematika Rad s kompjuterima i osnove programiranja	Likovno obrazovanje Matematika Matematika Likovno obrazovanje Matematika
3	I raz. Prirodne nauke II raz. Prirodne nauke III raz. Prirodne nauke IV raz. Maternji jezik V raz. Matematika	Maternji jezik Likovno obrazovanje Maternji jezik Matematika Društvo	Prirodne nauke Prirodne nauke Prirodne nauke Matematika Maternji jezik	Engleski jezik Engleski jezik Engleski jezik Engleski jezik Engleski jezik	Maternji jezik Društvo Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik

4	I raz. Društvo II raz. Matematika III raz. Matematika IV raz. Društvo V raz. Maternji jezik	Likovno obrazovanje Maternji jezik Likovno obrazovanje Društvo Likovno obrazovanje	Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje	Engleski jezik Engleski jezik Engleski jezik Engleski jezik	Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje Muzičko obrazovanje
5	I raz. FZO II raz. FZO III raz. FZO IV raz. FZO V raz. FZO	FZO FZO FZO FZO	Likovno obrazovanje Rad s kompjuterima i osnove programiranja Rad s kompjuterima i osnove programiranja Likovno obrazovanje	FZO FZO FZO FZO	Dopunska ili dodatna nastava Društvo Tehničko obrazovanje Prirodne nauke
6	III raz. Engleski jez. IV raz. Engleski jez. V raz. Engleski jez.	Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava	Likovno obrazovanje Rad s kompjuterima i osnove programiranja	Rad s kompjuterima i osnove programiranja Rad s kompjuterima i osnove programiranja Maternji jezik	Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava
7				V raz. Čas razredne zajednice	

Primjer 4: Raspored časova – prvi, drugi i treći razred (kombinirano odjeljenje)

Časovi	Ponedjeljak	Utorak	Srijeda	Četvrtak	Petak
1	I raz. Maternji jezik II raz. Maternji jezik III raz. Maternji jezik	Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik	Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik	Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik	Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik
2	I raz. Matematika II raz. Matematika III raz. Matematika	Matematika Matematika Matematika	Matematika Matematika Matematika	Matematika Matematika Matematika	Matematika Matematika Matematika
3	I raz. Likovno obrazovanje II raz. Društvo Likovno obrazovanje III raz. Rad s kompjuterima i osnove programiranja	Prirodne nauke Prirodne nauke	Maternji jezik Maternji jezik Maternji jezik	Prirodne nauke Prirodne nauke Likovno obrazovanje	Društvo Društvo Društvo
4	I raz. Muzičko obrazovanje II raz. Muzičko obrazovanje III raz. Muzičko obrazovanje	FZO FZO FZO	Muzičko obrazovanje Muzičko Obrazovanje Muzičko obrazovanje	Likovno obrazovanje Likovno obrazovanje Likovno obrazovanje	FZO FZO FZO
5	I raz. Muzičko obrazovanje II raz. Muzičko obrazovanje III raz. Muzičko obrazovanje	Dopunska ili dodatna nastava Dopunska ili dodatna nastava Prirodne nauke	Engleski jezik Engleski jezik Engleski jezik	FZO FZO FZO	III raz. Dopunska ili dodatna nastava
6	I raz. Čas razredne nastave		III raz. Engleski jezik	III raz. Prirodne nauke	II raz. Čas razredne zajednice III raz. Čas razredne zajednice

Prilog br. 5

Primjer 1: Planiranje nastavnog sata

Nastavni predmet Makedonski jezik	Razred: I i II
Tema/Programsko područje Literatura	Nastavna jedinica „Stefanova trešnja“
Rezultati učenja I razred – Učenik/učenica je osposobljen/na za otkrivanje elemenata literaturnih tvorbi (prostor, vrijeme, događaji i likovi). II razred – Učenik/učenica je osposobljen/na da prepozna naslov teksta, može da razlikuje tekst, ilustraciju i autora.	Ključni pojmovi I razred – Prostor dješavanja, tok i redoslijed događaja, lik II razred – Naslov, ilustracija, autor
Nastavna sredstva/izvori Kompjuter, LCD-prožektor, digitalna slikovnica „Stefanova trešnja“, štampane slikovnice „Stefanova trešnja“, komplet slika sa sadržinama slikovnice, nastavni list.	Povezanost s drugim temama ili s drugim predmetima Prirodne nauke, Likovno obrazovanje
Artikulacija časa Uvodni dio: Učenici se podsjećaju na prethodno posmatrano procvalo trešnjino drveće. Nastavnik ih upoznaje s ciljevima časa i prikazuje digitalnu slikovnicu „Stefanova trešnja“. Glavni dio: I razred – Poslije kratkog razgovora o sadržini slikovnice, učenici dobijaju zadatak (na nivo grupe) da pričaju o tome kada su se dešavali događaji, ko je glavni lik, a komplet slika na kojima je prikazana sadržina slikovnice da namjeste prema redoslijedu događaja. Nastavnik prati rad učenika u grupi i popunjava ček-listu. II razred – Svaki učenik/učenica razgleda štampanu slikovnicu „Stefanova trešnja“, a onda svaki dobije nastavni list na kojem treba individualno napisati naslov teksta, koliko ilustracija ima u slikovnici i ime i prezime autora. Svaki od njih dobija zadatak da razmisli koja ilustracija mu se najviše dopada. Završni dio: Na kraju časa, jedan od učenika iz I razreda će odgovoriti gdje su se dešavali događaji u praćenom tekstu, drugi učenik ko je glavni lik u priči, a onda će svaki učenik iz grupe I razreda izaći s po jednom slikom na kojoj je prikazan dio sadržine iz slikovnice i zalijepit će na odgovarajuće mjesto na tabli, prema redoslijedu dješavanja. Učenici II razreda će pojedinačno čitati šta su napisali u svom nastavnom listu, a onda svaki od njih opisuje ilustraciju koja mu se najviše dopala. Drugi učenici trebaju pogoditi o kojoj ilustraciji je riječ. Poslije završetka časa nastavnik traži od učenika da razmisle o aktivnostima na času i da vrednuju tehnikom „semafor“.	
Diferencijacija	
Ocjenjivanje I razred – Pripremljena ček-lista s upisanim elementima (prostor dješavanja, tok i redoslijed događaja, lik), imena svakog učenika/učenice s prostorom bilježenja. II razred – Ocjenjivanje nastavnih listića svakog učenika/učenice.	
Domaći zadaci Svi učenici trebaju nacrtati šta im se najviše dopalo u tekstu koji je obrađivan.	

Primjer 2: Planiranje nastavnog sata

Nastavni predmet Društvo	Razred: I i II
Tema/Programsko područje I razred - Moja škola II razred - Ja i drugi	Nastavna jedinica Pravila ponašanja
Rezultati učenja Učenik/učenica učestvuju u donošenju i primjeni pravila u učionicu i u školu.	Ključni pojmovi I razred - Pravila, odgovornost II razred - Pravila u razredu
Nastavna sredstva/izvori Hartija, drvene boice, sredstva za pisanje	Povezanost s drugim temama ili s drugim predmetima Likovno obrazovanje
Artikulacija časa Uvodni dio: Nastavnik razgovara s učenicima o omiljenim igrama i o pravilima u tim igrama. Podstiče učenike da razmišljaju kakva pravila ponašanja treba donijeti u učionici. Glavni dio: Nastavnik dijeli učenike u dvije grupe, pri čemu u svakoj grupi ima učenika iz I i iz II razreda. Učenici razgovaraju u svojim grupama i onda učenik iz svake grupe predlaže pravilo ponašanja i objašnjava zašto ga predlaže. Učenici iz druge grupe se dogovaraju i jedan učenik kaže da li im se dopao prijedlog ili nije (ukoliko ne prihvate prijedlog objašnjavaju zbog čega). Poslije učenik iz druge grupe predlaže pravilo ponašanja i objašnjava zašto ga predlaže, dok se učenici iz prve grupe izjašnjavaju da li je prijedlog prihvatljiv ili nije. Poslije donošenja pravila, učenici se dogovaraju koja grupa će nacrtati donešena pravila. Pravila crtaju učenici iz prvog razreda, a učenici iz drugog razreda zapisuju. Nastavnik će pratiti posao učenika u grupama i bilježiti aktivnosti učenika pri predlaganju pravila. Završni dio: Crteži s ilustriranim pravilima ponašanja učenici okače na vidljivo mjesto. Još jednom se podsjetite na pravila ponašanja i šta se može desiti ukoliko se ne poštuju. Na kraju časa zaključuju da su svi odgovorni za poštovanje pravila. Dogovaraju se međusobno da će se podsjetiti kada neki učenik zaboravi da poštuje neko od pravila. Poslije završavanje časa, nastavnik traži od učenika da razmisle o aktivnostima na času i da ih vrednuju tehnikom „semafor“.	
Ocjenjivanje Praćenje učeničkih aktivnosti, vrednovanje argumenata za prihvatanje ili neprihvatanje predloženih pravila. (kod učenika iz trećeg razreda):	
Diferencijacija	
Domaći zadaci I razred - Učenici da nacrtaju neko pravilo ponašanja u njihovom domu. II razred - Učenici da napišu nekoliko pravila ponašanja u školu.	

